

УДК 339.9

Куриляк В.Є.*

ВЕКТОРИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичні основи створення інтеграційних об'єднань країн. Здійснено аналіз альтернативних переваг західного і євразійського векторів інтеграції для України. Доведено, що попри важливість територіального фактору, вирішальну роль у створенні інтеграційних об'єднань відіграють економічні та цивілізаційні чинники. Обґрунтовано переваги європейського вектору інтеграції для України.

Ключові слова: інтеграція, зона вільної торгівлі, митний союз, вектори інтеграції, еліта.

The author considers principles of creating inter-country integration unions and performs analysis of alternative benefits of western and Eurasian vectors for Ukraine's integration. The author proves that irrespective of the impact of territorial factor, the economic and civilizational factors are instrumental in establishing integration unions. The paper grounds advantages of the European vector of integration for Ukraine.

Keywords: integration, free trade area, customs union, vectors of integration, elite.

Світова економіка як система органічно взаємопов'язаних економічних відносин набирає в останні століття інтеграційних ознак, що мають тенденцію до поглиблення і поширення. Україна багато років проводить політику зближення з ЄС, до складу якого входять 27 європейських держав. Нині визначено, що стратегічною метою країни є євроінтеграція. Реалізація цієї мети обумовила здійснення суттєвих трансформаційних змін в економіці, розвиток національного законодавства, посилення співробітництва з країнами ЄС. На даному етапі західний вектор економічного партнерства набув якісно нового рівня розвитку, що потребує розробки організаційно-економічних форм міждержавного масштабу. Цим тенденціям відповідає багаторічна підготовка Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом та створення поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі між ними. При цьому мається на увазі, що за умови подальшого успішного розвитку країни та європейського партнерства Україна впритул наблизиться до вирішення проблеми входження в Європейський Союз на правах членства. Це відповідає її інтересам, адже фундаментальною складовою зовнішньої політики України залишається стратегія європейської інтеграції. Курс на набуття повноправного членства в ЄС є пріоритетним як для внутрішнього розвитку України, так і в її зовнішніх відносинах і був у 2010 році закріплений Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». «Усі завдання внутрішньої та зовнішньої політики залишаються підпорядкованими досягненню умов і критеріїв членства в ЄС, у тому числі забезпеченню стабільності установ, що га-

* доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Тернопільського національного економічного університету

рантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин і створення дієвої ринкової економіки» [1, с. 131]. На підтримку виконання заходів щодо нових кроків у бік євроінтеграції направлена Заява Верховної Ради України від 22 лютого 2013 року «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом».

Попри важливість курсу на євроінтеграцію, Україна не може недооцінювати можливості включення до інших векторів світової інтеграції. Особливо це стосується Митного союзу Росії, Білорусії та Казахстану, товарообіг з якими у 2012 році становив 63 млрд. доларів проти 50 млрд. доларів з Європейським Союзом. Саме тому в останні роки посилювалися науковий пошук і міждержавні переговори, метою яких є знаходження моделі економічної співпраці з Митним союзом.

Як засвідчують численні дослідження, практика європейської інтеграції України не позбавлена серйозних недоліків, які гальмують остаточне вирішення завдань, що визначені у програмних урядових документах і домовленостях з європейськими лідерами. Серед них такі як відсутність системного підходу, недостатній рівень доступу українських товарів і послуг до зовнішніх ринків, низька диверсифікованість експорту, незадовільна ефективність залучення і використання зовнішньої допомоги та інше. Все це є свідченням недостатнього рівня управління інтеграційними процесами.

Серед дискусій, які точаться навколо євроінтеграційних устремлінь України, донині лишається незакритим питання щодо переваг саме європейського вектора інтеграції. Є ще чимало прихильників точки зору, що більше вигод можна отримати за умови орієнтації національної економіки у східному напрямку. Найбільш ґрунтовно такого роду дослідження проведено у рамках проекту Євразійського банку розвитку творчим колективом російських і українських науковців, отримані результати за яким дали підстави авторам стверджувати, що сумарний накопичений ефект від створення Євразійського економічного простору і наступного приєднання до нього України протягом 2011-2030 рр. може сягнути для чотирьох країн (Російська Федерація, Білорусь, Казахстан, Україна) 1,1 трлн. доларів США (у цінах 2010 р.), зокрема для України визначені вигоди в сумі 219 млрд. доларів США [2, с. 22, 26]. Проте, сценарій, за яким здійснювалися кількісні оцінки порівняльних переваг євроінтеграції України, обмежувався створенням зони вільної торгівлі з ЄС без врахування досягнення кінцевої мети – входження до складу союзу і не допускав жодних особливих умов двосторонньої співпраці. Мало того, при розгляді механізму зближення технологій у країнах Євразійського простору, було зроблено прогноз «щодо зближення рівнів продуктивності використання первинних ресурсів на основі світового досвіду, який свідчить, що відстаючі за показниками ефективності виробництва країни в ході інтеграції поступово підтягуються до більш розвинутих (ця тенденція більш явно проявляється тоді, коли технологічні розриви між країнами відносно невеликі – як у випадку країн пострадянського простору)» [2, с. 10-11]. Отже, реально науково - технічний розвиток у моделі здійснюється в автаркному середовищі, де, як відомо, за незначними включеннями, вища планка належить Російській Федерації.

Нові зусилля по формуванню інтеграційного об'єднання на східному векторі треба розглядати з урахуванням досвіду створення СНД наприкінці 1991 року, що декларувалося як форма «цивілізаційного розлучення» колишніх радянських республік. Насправді в нього не увійшли прибалтійські республіки, що не завадило їм позитивно вирішити свої пострадянські проблеми, а інші нові незалежні країни по-різному пошукували форми багатостороннього співробітництва.

Нині оцінки інтеграційної ролі фактору СНД є негативні як в Україні, так і в інших країнах-членах угруповання. На жаль, важливі цілі інтеграційного характеру у сфері еко-

номіки виявилися недосяжними для об'єднання. В. Будкін показав, що для наступників СРСР вони не стали основою «не тільки їхньої інтеграції, а й встановлення стабільних взаємовигідних відносин між усіма членами. Суперечливість політико-економічних інтересів, які реально відбивають позиції правлячих у цих державах кланів, постійно зриває і продовжує зривати розв'язання економічних проблем» [3, с.11]. Аналогічної точки зору притримується помічник заступника Голови Виконавчого комітету – Виконавчого секретаря СНД Н. Шумський, який констатує, що «вжиті зусилля по створенню рублевої зони нового типу, економічного і валютного союзів, відновленню спільного економічного простору являли собою непродумані спроби ввести за короткий час форми і механізми інтеграції, що притаманні регіональним економічним об'єднанням країн з розвинутою ринковою економікою і демократією» [4, с. 92].

Загальні уявлення про економічні переваги західного і східного векторів інтеграції може дати порівняння кількісних і якісних показників найбільших гравців на західному і східному інтеграційних векторах (табл. 1). Вони свідчать про те, що більший територіальний простір порівняно з ЄС і США має Російська Федерація. Використання цього фактору дає можливість для вкладання інвестицій в освоєння чималих природних ресурсів східного сусіда. Однак, для української економіки реалізувати такі конкурентні переваги нереально у оглядовій перспективі, тому територіальний ресурс не можна вважати пріоритетним при вирішенні інтеграційних питань. Інша справа, що інтеграційні процеси у світі розвиваються переважно навколо певних економічних центрів, до яких тяжіють країни периферії. Найбільш досконалих форм інтеграційних об'єднань досягли розвинуті країни Європи і Південної Америки, які створили Європейський Союз і НАФТА. Хоча участь у цих союзах не виключає співпрацю у різних сферах з іншими країнами.

Таблиця 1
Кількісний і якісний стан загально ринкового простору с
стратегічних інтеграційних векторів України

	Площа, км ² // місце у світі	Населення, млн. // місце у світі на початок 2013р.	ВВП (ПКС) // місце у світі (за оцінками МВФ у трильйонах міжнародних доларів), 2011р.	ВВП на душу населення // місце у світі (за оцінками МВФ у міжнародних доларах), 2011р.
США	9 826 675 // 3	307,2 // 3	15064,8 // 1	47025 // 4
ЄС	4 324 782 // 7	491,6 // -	15788,6 // -	30455 // -
РФ	17 075 400 // 1	140,0 // 9	2216,8 // 8	16161 // 42
Україна	603 628 // 46	45,7 // 27	327,9 // 37	7634 // 81

Джерело: Складено за оцінками МВФ.

З огляду на територіальний фактор інтеграційних об'єднань як домінуючих у процесах регіоналізації, Україна має знайти реалізацію своїх економічних інтересів насамперед у Європейському Союзі і Російській Федерації. З цих позицій переваги ЄС є суттєвіші, адже він має більшу чисельність населення у 3,5 рази, більший обсяг ВВП у 7,1 рази і більший обсяг ВВП на душу населення у 1,9 рази. Отже, за макроекономічними показниками ринок Європейського Союзу становить більший інтерес для України, ніж РФ, тому що його кількісні та якісні масштаби відкривають більші перспективи для отримання вигод від інтеграційного об'єднання. Звісно, умовою успіху при цьому має бути розробка, відпрацювання і реалізація взаємодоповнюючої моделі стратегічного розвитку економіки.

Вибір альтернатив між європейським і євразійським векторами інтеграції значною мірою має відбуватися з огляду на те, що об'єднання Європи, яке було започатковане у 1960 році, має більше як 50-тирічні успішні результати. Вони виявилися у становленні відкритої системи торгівлі, посиленні конкуренції, зниженні цін, сприяттні процвітання та поліпшенню соціального прогресу, зникненні витрат і ризиків для інвесторів, пов'язаних з обміном і перерахуванням валют після введення євро у 1999 році [загальну оцінку моделі див.: 5, с. 4-11]. Це не означає, що поглиблення і розширення європейської інтеграції не мало проблем та було цілком захищеним від глобальних процесів у світовій економіці, особливо від впливу останніх світових фінансових криз. Проте навіть найбільш руйнівна криза 2008 року не завадила подальшому просуванню інтеграційних процесів у Європі і бажанню багатьох країн долучитися до цих процесів. Серед них Туреччина, Хорватія, Сербія, Македонія, Молдавія та інші.

Щодо євразійського інтеграційного простору, то у ньому відбуваються хвилеподібні процеси дезінтеграції та інтеграції. Їх фундатор, яким виступає Російська Федерація, за основу моделі приймає європейські здобутки інтеграції, включаючи й ідею створення єдиної валюти. Проте, зближення з нею відбуваються переважно на фоні внутрішньополітичних конфліктів в окремих республіках колишнього Радянського Союзу і між ними, зокрема і з Російською Федерацією. Найбільш чутливі з них для національних економік отримали назву «війн». Для України це «молочна», «сирна», «м'ясна», «трубна», «цукрова», «газова» війни, які мали, як правило, не технологічну, а політичну складову. Хоча можна говорити і про масштабніші політичні конфлікти. Так, Е. Винокуров і А. Либман відзначають, що «міркування національної безпеки (звичайно перекручено сприймається у пострадянських країнах як автаркія) і політичні конфлікти стають інструментом, що блокують торгівлю інтеграцію» [6, с.103].

При розгляді інтеграційних альтернатив деякі дослідники віддавали перевагу східному вектору, аргументуючи це деяким перевищенням товарообігу України з Російською Федерацією порівняно з цим показником з Європейським Союзом. Проте в останні роки, як свідчать дані табл. 2, ситуація змінилася. Зараз можна говорити про тенденцію у напрямку вирівнювання обсягів експорту товарів при більшому мінусовому сальдо у торгівлі з Росією. Одночасно, структурна складова торгівлі з огляду на стратегічні орієнтири має кращі параметри з Європейським Союзом.

Таблиця 2

Зовнішня торгівля України товарами з ЄС і РФ у 2010-2012рр. (млн. дол.)

	Експорт			Імпорт			Сальдо		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Всього	51405	68394	68810	60742	82608	84658	-9337	-14214	-15848
ЄС	13052	17970	17970	19101	25753	27556	-6049	-7783	-10132
РФ	13428	19820	17632	22198	29132	27418	-8770	-9132	-9786

Таблицю складено автором за даними Держкомстату.

Насамперед, товарообіг з Європейським Союзом є збалансованішим, ніж з Російською Федерацією. Якщо у 2010-2012рр. сальдо торгівлі товарами з ЄС складало -23964 млн., то з РФ – 27868 млн. доларів. Такий стан формується за умов незначних відхилень у сфері експорту товарів переважно за рахунок імпортованих поставок, які у перспективі

мають бути суттєво зменшені. Йдеться про енергетичну залежність країни. Так, у 2012р. закупівля мінеральних продуктів склала 67,2% всього імпорту або 18421,0 млн. доларів, у тому числі тільки палива мінеральні, нафта і нафтопродукти склали 17989,0 тис. доларів, тобто 65,6% імпорту. Без цієї групи товарів імпорт з РФ у 2012 році складає 9429,2 млн. доларів, а у 2011 році – 9435,0 млн. доларів. Зрозуміло, що таку залежність від стратегічно важливого для економіки продукту не можна допускати на довгий час і треба визнати цілком обґрунтованою політику українського уряду на диверсифікацію його імпорту, розширення власного виробництва і перехід на енергоощадні технології, здійснення яких вже розпочато.

На відміну від торгівлі з Російською Федерацією у структурі імпорту з ЄС суттєву питому вагу займає наукомістка продукція. Зокрема, закупівля механічного обладнання, машин і електротехнічного обладнання у 2010 році складала 20% імпорту; а у 2011 році – 24,1%. За цією позицією у 2011 році імпорт зріс порівняно з 2010 роком на 2,3 млрд. або на 59,2%. Аналогічна ситуація складається в імпорті хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості. Її питома вага склала у 2010 році 19,2%, а у 2011 році – 17,4 % товарного імпорту. При цьому загальний обсяг закупівель зріс на 22,5% з 3661,2 млн. у 2010 році до 4486,0 млн. доларів у 2011 році. Варто зазначити, що у ці роки майже 45% імпорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей займала фармацевтична продукція.

Отже, кількісні показники структури імпорту та їхня якісна оцінка дозволяє стверджувати, що зовнішня торгівля з огляду на забезпечення стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку для України є більш сприятливою з Європейським Союзом, ніж з Російською Федерацією. Якщо товарні потоки з Росії є такі, що мають бути суттєво зменшені, то у торгівлі з європейськими країнами переважає зацікавленість України у зростанні імпорту значної товарної номенклатури, закупки якої сприятимуть формуванню інноваційної моделі економічного розвитку. У зв'язку з цим треба врахувати також те, що Російська Федерація в останні роки взяла курс на інноваційний розвиток промисловості, що потребує посилення співпраці у науково-технічному напрямку з розвинутими країнами. Однак це гальмувалося поправкою Джексона-Вейніка від 1974 року до закону про торгівлю США, яким забороняється надавати режим найбільшого сприяння державам, які порушують або серйозно обмежують права людини. Хоча з 21 листопада 2012 року вона офіційно відмінена конгресом США, у грудні 2012 року був прийнятий «закон Магницького», за яким вводяться персональні санкції відносно осіб, відповідальних за порушення прав людини і принципів верховенства права, що матиме негативний вплив на торгівлі відносини між країнами. Звісно, в умовах, що склалися, інтеграція процесів оновлення зношених основних виробничих фондів та посилення технологічної спорідненості промислових комплексів України і Росії може гальмуватися з боку розвинених країн.

Європейський ринок має суттєві конкурентні переваги для розвитку експортного потенціалу України. Особливо це стосується продукції аграрного походження. Російська Федерація, маючи найбільшу в світі територію, цілком спроможна забезпечити потреби свого населення у сільськогосподарських товарах традиційного українського ринку. Проте, для Європейського Союзу з його великим населенням і відносно малою територією попит на українську аграрну продукцію може мати постійну тенденцію до зростання, особливо за умови підвищення її якості і екологічної чистоти. Одночасно не можна не враховувати і виклики, які пов'язанні із лібералізацією торгівлі з ЄС для сільського господарства.

Для українських аграрників можуть оптимістично сприйматися показники імпорту ЄС сільськогосподарської продукції, у якому є всі підстави для України розраховувати на

збільшення своєї частки. Це не зважаючи на те, що ЄС є найбільшим експортером аграрної продукції. Нині на світовому аграрному ринку на нього припадає близько 42% експортних потоків і 44% імпорتنих при тому, що експортні можливості ЄС в 50 разів перевищують українські. При цьому, в Європі приділяється велика увага захисту національного товаровиробника у сільському господарстві. Це стосується насамперед ринку молока та молочної продукції, який є найбільш захищеним. Середній тариф на ці продукти у 2009 році склав 50% при українському показнику в 12%. Крім того, ключові ринки захищені ще й тарифними квотами, що охоплюють близько 15% тарифних ліній за ключовими позиціями[7].

Суттєвою рисою зовнішньої торгівлі України є розвиток дезінтеграційних процесів у рамках так званого колишнього «єдиного народногосподарського комплексу». За дослідженнями Київського національного торговельно-економічного університету, якщо у 1996 році більше половини експорту України припадало на країни СНД, у якому понад 75% складав експорт до РФ, то у 2008 році експорт в країни СНД становив 35% від загального обсягу українського експорту, що лише на 6% було менше, ніж експорт до європейських країн. Частка ж Росії протягом 1998-2009 років у зовнішньоторговому обороті України скоротилася на 12 пунктів, а в загальному експорті товарів і послуг на 7%. Ще більше (на 18,4%) скоротилася частка імпорту [8, с.316]. Це стало наслідком відмови від економічно недоцільних зв'язків, переходу у розрахунках між суб'єктами господарської діяльності на ціни світового ринку, різкого скорочення виробництва в країнах СНД, політизації економічних відносин. Та й Росією підписано за двадцятирічний період велика кількість договорів і угод, покликаних регулювати відносини в економічній сфері з іншими державами, які не враховували інтереси України. Однак проблеми далеко не завжди ліквідуються, а в певні періоди навіть загострюються.

Розглядаючи економічні інтереси України в ракурсі ринків Європейського Союзу і Російської Федерації, варто зазначити, що їх треба інтерпретувати як такі, що мають позитивну направленість і у західному, і у східному напрямках. Ці два найбільші географічні сусіди повинні конкурувати між собою за ринок України і у їхньому змаганні на українському ринку вибиратимуться ті пропозиції, які природним чином нестимуть для споживачів більші поточні і стратегічні вигоди. Проблема не може ставитися і вирішуватися Україною за формулою «або-або», і такий підхід має бути сприйнятий всіма сторонами. Відступ від законів чесної конкуренції переводитиме співпрацю у русло політичного протистояння, що не прийнятно.

По-іншому повинно ставитися питання, коли йдеться про участь в інтеграційних об'єднаннях. Вступ до певного союзу означає вибір такого кола країн, що домовилися про єдині для всіх його членів принципи, які відкривають для них нові можливості щодо соціально-економічного розвитку. За таких умов співпраця з іншими країнами не повинна перешкоджати реалізації економічних інтересів членів об'єднання. Це характерно для зовнішньоекономічних зв'язків кожної із з 157 країн-членів СОТ, торгівля і вирішення спірних питань між якими здійснюється за єдиними правилами, що зафіксовані у близько 30-ти угодах організації. Членство в іншій міжнародній спільноті, яким є, зокрема, Європейський Союз, забезпечує ще більше розширення політико-економічних свобод, адже члени ЄС здійснюють спільну зовнішню політику; створили єдиний ринок матеріальних благ, послуг, капіталу і праці; мають єдину валюту і впровадили спільне громадянство.

До речі, нині для Росії актуальним є не тільки створення нового інтеграційного об'єднання, у якому вона відіграватиме провідну роль. Для неї більш важливою є альтернатива щодо входження в існуючі об'єднання. Згідно з дослідженням В.І. Якуніна, ймовірно три

варіанти [9, с.19]. По-перше, це прийняття існуючого положення справ у світовій економіці і співпраця у правовому і технологічному просторі, який спочатку сформувався без участі Росії при втраті суверенітету фінансової системи і дотриманні сировинного статусу. По-друге, це участь в одній із регіональних валютно-фінансових зон, що формуються: «Євро», «Золотий юань», «Динар затоки», «Амеро» і проект південноамериканської валюти, у яких неможливо розраховувати на лідерство. По-третє, це формування самостійного фінансового центру із нарощуванням реального виробництва і підвищенням ролі гео економічного інтегратора в якості вузлової точки торгових, транспортних, міграційних та інших шляхів між Європою і Азією при експорті російської сировини за рублі. Сподівання на успіх і на цьому напрямку проблематичні, оскільки більшість ліній «шовкового шляху» та південноазійських країн є більш розвинуті і привабливі, а тільки реалізація російської сировини за рублі не стане достатньою для перетворення країни у світовий фінансовий центр, особливо з огляду на тенденції переходу багатьох імпортерів російської нафти і газу на альтернативні джерела енергії.

Інші варіанти розвитку інтеграційних формувань, що ініціюються Росією і передбачають повноцінну участь України, іноді пов'язуються з представленням нашої країни як частини євразійського гео економічного простору. «Становище України та її майбутнє, - пише Д. Чистилін, - нерозривно пов'язані з процесами формування Євразії як єдиного гео економічного простору» [10, с.86]. Початкове сприйняття такої тези не викликає заперечень. Аргумент є прийнятним з огляду на переплетення історичних доль народів, їх культур і економік. Попри те, що в останнє століття розвиток багатьох країн Східної Європи був відірваний від її західних сусідів, а ще більшою мірою відокремлено розвивалась азійська частина на території колишнього Радянського Союзу.

Ймовірно єдиний напрямок, який пов'язує нинішні Європу й Азію, є енергетична взаємозалежність. З цих міркувань всю Європу, а не лише Україну і Білорусію, як це часто представляється, треба вважати частиною євразійського простору. Та й то умовно, адже нині в європейських країнах і в Україні розпочалися суттєві дезінтеграційні процеси в енергетичному секторі, що направлені на зниження залежності від російської сировини. Що ж торкається цивілізаційно-ментальних основ, то Європа разом із країнами свого сходу слабо вписується в ідею євразійства. Попри багаторічне перебування у складі однієї країни з Росією, реальний розвиток України як держави із сучасною цивілізацією можливий лише за умови всебічного розширення та інтенсифікації інтеграційних процесів з ЄС. Інші рішення будуть із стратегічних міркувань помилковими і затримують прогрес на багато років.

Ймовірно, не має реальних підстав для розширення Європейського Союзу на ідеї «Великої Європи», що у інтерпретації російських урядовців отримала визначення «Великої Європи від Лісабона до Владивостока». Ця ідея не нова, її намагався здійснити ще Наполеон наприкінці XVIII-XIX століття, вона мала і має своїх послідовників. На наш погляд, концепція «Великої Європи» має право на існування як основа розширення міжнародних відносин, їх гуманізації та сприяння економічному розвитку у євразійському просторі. Проте, в оглядовому майбутньому проект «Великої Європи» не стане основою побудови нового регіонального об'єднання на кшталт ЄС. Для цього не має підстав як із міркувань економічних, так і з точки зору забезпечення інституційної спорідненості. Навіть інтеграційний простір ЄС не розглядається нині як однорідний у політико-економічному сенсі, особливо в ракурсі концепцій «Європи двох швидкостей» і «Європи різних швидкостей». Якщо ж розглядати перспективи «Великої Європи», то найімовірніше на цьому просторі відбуватимуться інтеграційні процеси за моделлю «Європи багатьох швидкостей», у якій для України має бути розроблена модель руху щонайменше на третій швидкості.

Аналізуючи переплетення інтересів Європейського Союзу, України і Росії, можна виокремити два аспекти. По-перше, включення України до складу Митного союзу має вирішити насамперед економічні проблеми, пов'язані з отриманням преференцій у сфері енергетики і розвитком кооперації у деяких галузях. По-друге, Росія має зацікавленість геополітичного характеру, суть якої полягає у розумінні пріоритетів переходу до багатополлярності як таких, за яких рівновага забезпечується військово-політичним протистоянням систем. Звідси намагання посилити геополітичні і географічні позиції створенням на пострадянському просторі нових економічних угруповань. З огляду на це у рамках Митного союзу не ставляться амбітні соціально-економічні цілі, а співпраця з Митним союзом може здійснюватися за ініційованою з боку України формулою 3+1. Це дає можливість узгодити сторонам інтереси і в цих рамках розвивати співпрацю. За такою моделлю співпрацюють майже всі економічні союзи. Так, наприклад, Європейський Союз має угоди майже з 30-ма країнами щодо створення зони вільної торгівлі, зокрема з Албанією, Алжиром, Боснією і Герцеговиною, Єгиптом, Ізраїлем, Колумбією, Перу, Кот-Д'Івуар, Хорватією, Чилі та іншими країнами. Європейська Асоціація Вільної Торгівлі (ЄАВТ) створила зони вільної торгівлі з 22 країнами, серед яких Албанія, Єгипет, Гонконг, Ізраїль, Йорданія, Канада, Колумбія, Мексика, Сербія, Туреччина, Хорватія, Чилі та інші.

Розгляд інтеграційних процесів у рамках ЄС свідчить про вирощування нової цивілізаційної моделі економічного буття європейських націй. Що більше країна віддалена від європейських норм цивілізації, тим складніше їй інтегруватися у об'єднання держав, що склалося. Безперечно, в основі нової цивілізаційної моделі ЄС, що вирощується політичними, економічними, соціальними та іншими методами, лежить християнська цивілізація з переважанням католицько-протестантського світогляду щодо свобод і відповідальності особи, приватної власності, підприємництва і торгівлі та верховенства права. Нинішні норми переважно незалежно від релігійних напрямків сформувалися у найбільш розвинених країнах Європи, до яких непросто, іноді із суттєвими зривами (приклад Греції) просуються інші країни ЄС, особливо його нові члени. Найскладніше це досягти у православних країнах, релігія, духовність і культура яких не відіграють або відіграють недостатньо капіталоутворюючу роль та слабо детермінують норми європейського капіталізму.

Позиція України щодо вступу в Європейський Союз з урахуванням його умов і важелів на нинішній час характеризується певними тенденціями. Можна прийняти за обов'язкову похідну умову формування євроінтеграційних намірів держави те, що «ідеологія модернізації має не імпортуватися, а вирощуватися на національному ґрунті, жити перш за все соками рідної землі, не цураючись і світового досвіду» [11, с.13], що відповідає шевченківському ідеалу уникнення національної обмеженості, його заклику до просвіти, до розумного, до продуманого збагачення менталітету нації («Учіться, брати мої, Думайте, читайте, І чужому навчайтесь, Й свого не цурайтесь»). У цьому відношенні насамперед зазначимо, що дія пасивних факторів посилює привабливість членства в Євросоюзі для населення країни. Згідно із соціологічними дослідженнями фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Української соціологічної служби, 46% респондентів вважають за доцільне вступ України до ЄС, близько 33% не думають, що їй це слід робити і понад 21% не мають щодо цього сформованої думки. При цьому, активно підтримується інтеграція до ЄС українською молоддю, серед яких «за» висловилися 58% людей віком від 18 до 29 років. Майже такі самі результати дослідження отримані у Криму і Донбасі, де загалом переважає негативне ставлення до членства в ЄС: 51% – «так» і 22 – «проти» [12, с. 27].

Такий розвиток подій означає, що зростання привабливості членства в ЄС або дія пасивних важелів буде стимулювати очільників держави до розвитку євроінтеграційних процесів. Одночасно посиляться і дія активних важелів. Уряд і політичні організації змагатимуться за проведення ефективних реформ, котрі забезпечать усунення держави від втручання в багатьох ділянках економічного життя та створення прозорих державних інституцій для регулювання ринку; розвиток діалогу між урядом, бізнесом і працею; запровадження заходів щодо недопущення отримання економічної ренти правлячою та господарською елітою; поліпшення стандартів і прозорості в забезпеченні інфраструктурних послуг і т. і. Зрештою, розвиватимуться процеси переходу на європейські стандарти і норми у гарантуванні прав людини і судочинстві. Причому, за процесами реформування посиляться контроль як з боку громадськості, так і з боку міжнародних організацій.

Найбільш складною проблемою для вирішення залишається і, ймовірно, на довгий період залишиться формування готовності української політичної і бізнесової еліти у питаннях передачі влади на користь наднаціональних інститутів та створення інституціонального національного устрою на взірць країн Західної Європи. Цей процес може бути тривалим з більшими чи меншими ознаками затягування й гальмування, але не виключається і швидкоплинний варіант за умови суттєвого посилення політичної волі. Рішучим поштовхом для цього може стати розширення масштабності російської політики перетворення України на «васала» і відходу від послідовного дотримання принципів взаємовигідного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011.
2. Ивантер В.В. Экспертная оценка возможных макроэкономических эффектов экономического сотрудничества Украины со странами единого экономического пространства / Ивантер И.И., Геец В.М. и др. // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 14.
3. Будкін В. Двадцятиріччя СНД: потенціальні можливості й несправджені надії / В. Будкін // Економіка України. – 2012. – № 1.
4. Шумский Н. С. Содружество независимых государств: первые двадцать лет. – Вопросы экономики. 2011. – № 12.
5. Клименко І.В. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України / І.В. Клименко, І.В. Ус. – К.: НІСД, 2012.
6. Винокуров Е. Тренды региональной интеграции на постсоветском пространстве: результаты количественного анализа / Е. Винокуров, А. Либман // Вопросы экономики. – 2010. – № 7.
7. Стенограма другого засідання робочої групи «Україна - ЄС на шляху до розширеної зони вільної торгівлі» національного конвенту України щодо ЄС 09 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/0609_stenog.pdf
8. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання: монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко [та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2011.
9. Якунин В. И. Реконфигурация финансово-экономической карты мира, вклад текущего кризиса и возможности России. / В. И. Якунин // Экономические стратегии. – 2010. – № 4.

10. Чистилін Д. Євразійське майбутнє України та Росії: інституціональний аспект / Д. Чистилін // *Економіка України*. – 2010. – № 7.
11. Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національний колорит / В. Тарасевич // *Економіка України*. – 2011. – №2.
12. Інтеграція до ЄС залишається популярною // *Євробюлетень*. – 2012. – № 1.